

ХАВТУР
Ольга Володимирівна,
кандидат економічних наук

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОГО СТРАХОВОГО РИНКУ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

Теоретично обґрунтовано та простежено процес становлення й розвитку ринку страхових послуг в Україні в контексті впливу на розвиток страхової діяльності, й запропоновано його періодизацію. Проаналізовано показники, що характеризують стан і позиції вітчизняного страхового ринку. З'ясовано чинники, що суттєво гальмують можливості його розвитку.

The development process of the insurance services market in Ukraine in the framework of their impact on the insurance activities is theoretically grounded and studied. Factors characterizing conditions and positions of native insurance market are analyzed. Factors that slow down essentially the possibilities of insurance market development are cleared out in the paper.

Трансформаційні перетворення та соціальні зрушення в Україні зумовлюють суттєві зміни в організації страхової справи. Основним завданням стало подолання монополізму страхової діяльності, формування страхового ринку, розширення сфери й підвищення якості страхових послуг з метою забезпечення надійного страхового захисту суб'єктів ринкових відносин.

В економічній науці окремі проблеми формування та розвитку національного страхового ринку висвітлені у працях вітчизняних економістів: В. Базилевича, К. Воблого, О. Заруби, М. Клапківа, І. Мітюкова, С. Осадця. Серед досліджень російських вчених, які зробили вагомий внесок у розвиток теорії та практики функціонування ринку страхових послуг,

необхідно відзначити А. Гвозденка, О. Зальтова, Л. Рейтмана, В. Шахова.

У більшості робіт вітчизняних економістів заакцентовано увагу на виявленні загальних тенденцій розвитку страхового ринку України. Детальнішого системного аналізу потребують показники стану та позиції страхового ринку за роки незалежності України та проблеми, що суттєво гальмують його розвиток.

В Україні процес формування та розвитку страхового ринку можна поділити на декілька етапів:

- демонополізація страхової справи в колишньому Радянському Союзі (1988–1991 рр.);
- формування страхового ринку в Україні (1991–1993 рр.);

- трансформація та розвиток страхового ринку України:

- після прийняття Декрету “Про страхування” (1993–1996 рр.);

- після прийняття Закону України “Про страхування” (1996–2001 рр.);

- після прийняття Закону України “Про внесення змін до Закону України “Про страхування” (2001–2003 рр.).

Закон “Про кооперацію”, прийнятий Верховною Радою СРСР 26 травня 1988 р., поклав початок новому етапові розвитку страхування в нашій країні – демонополізації страхової справи [2, 14]. Подолання виключного права держави на проведення страхових операцій, що супроводжувалося появою страхових компаній різноманітних організаційно-правових форм та досягненням автономності союзних республік щодо вирішення юридичних та економічних питань у страховій справі, створює передумови формування страхового ринку України. Відповідно, в 1988 р. утворилися перші кооперативи. Згідно із Законом “Про кооперацію” кооперативи могли страхувати своє майно та інші майнові інтереси в органах державного страхування, визначати умови, порядок та види страхування, створювати кооперативні страхові організації. Проте перелік страхових послуг, які надавали кооперативи, не обмежувався лише сферою, дозволеною законом. Положення “Про акціонерні товариства і товариства з обмеженою відповідальністю”, затверджене Радою Міністрів СРСР 19 червня 1990 р., прискорило створення недержавних страхових компаній в СРСР. Починаючи з 1991 р., після припинення існування СРСР усі союзні республіки та Україна почали самостійно вирішувати всі питання стосовно організації страхової діяльності на своїй території [8, 7].

У складних умовах становлення молодій державі Укрдержстрах продовжував виконувати свою роботу. Обсяг страхової

відповідальності за договорами особистого та майнового страхування зріс до 200 млрд. крб., щорічний приріст договорів добровільного страхування серед населення становив 10–11%. У 1990 р. їх кількість досягла 40 млн. (2,5 договори на сім'ю), а платежі – 2,2 млн. крб. Всього серед населення здійснювалося близько 40 видів страхування [15, 3].

Від 16 жовтня 1991 р. діяла Постанова Кабінету Міністрів № 272 про створення на базі Укрдержстраху Української державної страхової комерційної організації, реформованої згодом в НАСК “Оранта” [12].

У 1990–1993 р. значного розвитку набуває страховий ринок України. Збільшуються обсяги страхових послуг з майнового та особистого страхування. Кількість страховиків зросла за цей період від 35 до 455 [14, 351]. При цьому визначено чотири фактори, що забезпечили інтенсивне зростання кількості страхових організацій, зокрема:

- створення в Україні дочірніх компаній російських страхових організацій, частка яких становила 15%;

- формування відділами Держстраху та Індержстраху “паралельних” комерційних страхових компаній, питома вага яких становила близько 20%;

- організація страхових компаній при міністерствах та відомствах, кількість яких досягла 20% від загальної чисельності;

- поява страховиків при великих ринкових структурах – банках, концернах, їхня питома вага становила близько 25%.

Проте створення значної кількості нових страхових компаній не забезпечувало формування повноцінного страхового ринку України. Базою його функціонування були нормативні документи, що регламентували діяльність господарських товариств. Водночас не було органу, який контролював страхову діяльність. Відповідна непорядкованість діяльності страховиків, незахищеність інтересів

страхувальників сприяли формуванню системи державного регламентування страхової діяльності. Основою її створення стали Декрет Кабінету Міністрів України “Про страхування” від 10 травня 1993 р. та Постанова Кабінету Міністрів України “Про ліцензування страхової діяльності” від 1 липня 1993 р. [3]. Відповідно, восени 1993 р. організовано виконавчий орган, що здійснював контроль за дотриманням норм чинного страхового законодавства – Комітет у справах нагляду за страховою діяльністю.

Згідно з Декретом “Про страхування” створено ще один регулюючий орган – Ліга страхових організацій України. В Україні розпочався новий етап розвитку ринку страхових послуг. Після прийняття Декрету кількість страховиків на вітчизняному страховому ринку зросла до 700. Цим компаніям було видано 1175 ліцензій на здійснення страхової діяльності, з них 149 – зі страхування життя, 836 – майнового страхування, 330 – страхування відповідальності, 97 – за обов’язковими видами [8, 7].

У 1993 р. страхові організації зібрали страхових платежів за добровільними та обов’язковими видами страхування на 937,5 млрд. крб., у тому числі за добровільними видами 883,1 млрд. крб. і за обов’язковими видами страхування – 54,4 млрд. крб. Наведені дані свідчать про велику перевагу добровільної форми страхування перед обов’язковою. Це можна пояснити тим, що в даний період державні підприємства – основні платники за обов’язковими видами – опинилися у вкрай складному фінансовому становищі і тому не змогли сплатити страхові платежі. Відповідно, добровільні види страхування дістали поштовх до бурхливого розвитку (населення ще не довіряло страховим компаніям). У структурі премій найбільшу питому вагу займає добровільне особисте страхування в частині страхування

життя – 416,6 млрд. крб. (97,7% від загальної суми платежів за добровільним особистим страхуванням). Сума сформованих страхових резервів на початок 1993 р. становила 17 млрд. крб., на кінець року – 453,8 млрд. крб. Відрахування в страхові резерви становили 436,8 млрд. крб. (46,6%) – для виконання договірних зобов’язань перед страхувальником.

У ринкових умовах господарювання діяльність страхових компаній спрямована не лише на забезпечення страхового захисту, а й пов’язана з розміщенням страхових капіталів на фінансовому ринку. Проте на той час ринок капіталів був зовсім нерозвинутим. На ньому були представлені лише державні цінні папери та цінні папери потужних організацій, що значно звужувало інвестиційне поле. 1994–1995 рр. характеризувалися високим рівнем інфляції. Значного поширення набуло особисте страхування, відповідно до якого вітчизняні страхові компанії розробили правила інфляційного страхування життя. Серед видів особистого страхування особливе місце належало “змішаному” страхуванню життя з урахуванням інфляції, згідно з якими в одному договорі страхувалося дожиття, збитки від нещасного випадку й збитки від інфляції. Значно знизилися обсяги майнового страхування в умовах інфляційних процесів. Наказом Укрстрахнагляду від 2 березня 1994 р. № 12 було затверджене “Тимчасове положення про порядок формування і розміщення страхових резервів”, що визначало сутність та призначення, джерела формування й категорії активів, якими повинні бути представлені страхові резерви та обмеження щодо їх інвестування. Проте в 1995 р. рівень інфляції значно знизився. Відповідно, змішане страхування життя з урахуванням інфляції, не маючи достатньої законодавчої бази, перестало існувати. Це, в свою чергу, призвело до падіння темпів зростання

страхових послуг та банкрутства й ліквідації багатьох страхових компаній.

Серед страхових послуг у 1994–1995 рр. клієнти віддали перевагу добровільному особистому страхуванню, яке забезпечило 50,6% усіх надходжень страхових премій у 1994 р., і 40% – у 1995 р. Загалом, незважаючи на негативні наслідки проведення так званого страхування життя в попередні періоди, 1995 р. відбулося збільшення надходжень за цим видом страхування на 30 млрд. крб., а страхових виплат – у 1,5 разу. Цю подію можна оцінювати як позитивний факт, який свідчить про те, що страховики почали виконувати в повному обсязі свої зобов'язання й приймати на страхування збалансовані ризики. Значного розвитку в 1995 р. набуло страхування відповідальності, зокрема відповідальності юридичних осіб і цивільної відповідальності власників транспортних засобів. 1994–1995 рр. характеризувалися розвитком перестрахового бізнесу. Якщо в 1994 р. частка надходжень від перестраховування не становила навіть 1%, то в 1995 р. вона досягла 1,5% сукупних надходжень страхових премій.

Таким чином, першою спробою створення цивілізованого страхового ринку був Декрет “Про страхування”. Незважаючи на протиріччя та недоопрацювання у ньому, цей нормативний акт доволі сильно вплинув на ринок страхових послуг в Україні.

Найсуттєвішими недоліками Декрету “Про страхування” визнані [4, 9] наступні:

- відсутність самого поняття механізму “зароблених” премій;
- юридична невизначеність “технічних” і “математичних” резервів та обмеження величини резервів у структурі тарифної ставки;
- недостатня обґрунтованість системи оцінки платоспроможності страхових компаній;

- нерозподіленість страхування життя та ризикових видів страхування;
- низькі вимоги до реєстрації страхових компаній.

Відмічаючи недосконалість та ліберальність Декрету, необхідно зазначити введено заборону на здійснення страхової діяльності на території України іноземними страховиками. Іноземним страховим посередникам було відмовлено в здійсненні посередницької діяльності в Україні, що призвело до негативних наслідків: в Україну не надійшли сучасні страхові технології, зросла недовіра потенційних страхувальників до вітчизняних страховиків.

Процес формування цивілізованого ринку страхових послуг в Україні вимагав значних зусиль держави і страховиків, досконалої законодавчої та нормативної бази відповідно до умов соціально-економічного розвитку країни. Відповідно, Укрстрахнагляд розпочав роботу над розробкою проекту майбутнього Закону України “Про страхування”, який був прийнятий Верховною Радою України 7 березня 1996 р. й вніс вагомий корективи в страхову діяльність. Найважливішими з них є [5]:

- встановлення мінімального розміру статутного фонду страхової компанії – 100 тис. єкю, а для страхових компаній, створених за участю іноземних осіб – 500 тис. єкю (декрет передбачав створення статутного фонду в розмірі 5 тис. єкю, причому здебільшого він формувався не грошима, а майном);
- впровадження маржі платоспроможності на рівні 25–30% від суми премій та виплат за звітний період;
- розмежування ліцензування щодо страхування життя та ризикових видів страхування;
- впровадження поняття “технічних” і “математичних” резервів та вимог щодо відповідності їм обов'язків, взятих страховими компаніями;

- встановлення порядку “заробленої” премії, в основу якої покладено метод “однієї четвертої” від отриманих премій;
- підвищення вимог до ліцензування;
- збільшення частки можливої участі іноземних страхувальників у розмірі від 20 % до 49 %.

Необхідно зазначити, що 1997 р. був переломним на страховому ринку: в результаті перереєстрації страховиків він зменшився кількісно та поліпшився якісно. Перереєстрація страховиків згідно з новим положенням страхового законодавства щодо платоспроможності стала черговим етапом переходу вітчизняного ринку страхових послуг до загальноприйнятих у світі норм. За підсумками перереєстрації було відкликано ліцензії у 325 страховиків [9, 13]. За станом на 1 січня 1998 р. в Україні діяли 224 страхові компанії, серед яких 96,4% – акціонерні страхові товариства.

На страховому ринку України в 1997 р. (після прийняття Закону України “Про страхування”) намітилися як позитивні, так і негативні тенденції, зокрема:

- відбувалася подальша демонополізація, поява нових організацій;
- здійснювався розподіл страховиків на тих, що займаються страхуванням життя, й тих, що здійснюють інші види страхування;
- збільшилися обсяги обов’язкового страхування, а саме цивільної відповідальності власників транспортних засобів та авіаційного страхування.

Проте цей Закон, усунувши значні недоліки Декрету “Про страхування”, мав і ряд власних. Однією з вад був занадто великий перелік обов’язкових видів страхування, серед яких реально працювали лише одиниці [15, 3]. Зважаючи на демократизацію суспільних відносин, таке втручання держави в розробку страхового продукту є надмірним. Найсуттєвішим недоліком страхового законодавства 1996 р. був підхід до вимог перевищення

фактичного запасу платоспроможності над нормативним. Відсутність можливостей забезпечення платоспроможності значної кількості страхових компаній зумовлена вирахуванням при розрахунках фактичного запасу частини премій, що передаються в перестраховання. Відповідно, до кінця 1996 р. близько 15% суб’єктів страхового ринку працювали на межі виконання цих вимог. До вказаних недоліків Закону “Про страхування” варто додати наступні:

- відсутність у переліку видів страхування обов’язкового страхування майна державних (у тому числі сільськогосподарських) підприємств, незважаючи на запровадження його Указом Президента України ще 1994 р.;
- відсутність у Законі поняття “страхування життя”, що ускладнює контроль органами держнагляду страхових компаній, які цей вид страхування здійснюють.

Доповненням до Закону “Про страхування” в Україні були нормативні акти, впровадження яких спрямовано на вдосконалення вітчизняного ринку страхових послуг: Постанова Кабінету Міністрів України “Про порядок і умови проведення обов’язкового страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів” (№ 1175 від 28.09.1996 р.); Постанови Кабінету Міністрів України “Про порядок здійснення операцій з перестраховання”, “Про впровадження діяльності страховими посередниками”, “Про товариство взаємного страхування”.

Проте зазначені заходи не забезпечували ефективного функціонування страхового ринку України. Відповідно, Укрстрахнагляд розробив Програму розвитку страхового ринку на 1998–2000 рр., яка передбачає [13, 6]:

- збільшення мінімального розміру статутних фондів страхових компаній до 500 тис. єкю до 2000 р., а з 2003 р. – до 1 млн. євро. Це дасть змогу фінансово

зміцнити позиції страховиків для серйозних страхових угод;

- здійснення законодавчих змін у проведенні обов'язкового страхування. Сутність нових підходів до системи такого страхування полягає, з одного боку, в створенні монополії страховою компанією у сфері обов'язкового страхування, що дасть змогу забезпечити страхове відшкодування в разі настання страхових подій навіть тим підприємствам та приватним особам, які за будь-яких обставин не встигли придбати страховий поліс. З іншого боку, стимулом для укладання страхових угод буде пеня або штраф для тих юридичних і фізичних осіб, які зобов'язані купити страхові поліси, проте їх не купили;

- вдосконалення механізму формування та системи розміщення страхових резервів.

У Програмі Український страховий нагляд розробив конкретні тенденції та шляхи розв'язання проблем розвитку страхової справи. На жаль, відповідні задуми не вдалося втілити в життя. Тому 2 липня 2001 р. Постанова № 98 затвердила Програму розвитку страхового ринку України на 2001–2004 рр. До основних завдань, які потрібно було виконати згідно з Програмою 1998–2000 рр., додавалися такі [11, 3–5]:

- сплата внесків до статутного капіталу страховика повинна здійснюватися виключно грошима, в тому числі в іноземній валюті;

- розширення ринку перестраховування;
- вдосконалення системи державного регулювання страхової діяльності;

- відновлення довіри до страхової галузі;

- кадрове забезпечення страхової діяльності.

Реальне втілення цієї Програми відбулося з прийняттям 4 жовтня 2001 р. Закону України "Про внесення змін до Закону України "Про страхування", який вніс позитивні зміни, зокрема [6]:

- збільшення мінімального розміру статутних капіталів:

- для страховиків, які займаються іншими, ніж страхування життя видами страхування, – до 500 тис. євро, від дня набрання чинності цим Законом, протягом трьох років від дня набрання чинності – 1 млн. євро;

- для страховиків, які займаються страхуванням життя – до 750 тис. євро та 1,5 млн. євро;

- статутний капітал повинен бути сплачений виключно в грошовій формі;

- розширення меж інвестування тимчасово вільних коштів, зокрема:

- 1) загальний розмір внесків страховика до статутного капіталу інших страхових компаній не повинен перевищувати 30% (в Законі старої редакції – 20%) його власного статутного фонду, в тому числі розмір внеску до статутного капіталу окремого страховика не може бути більшим 10% (5% у старій редакції Закону);

- 2) у категоріях активів, якими повинні бути представлені кошти страхових резервів, з'явилися нові – банківські метали та інвестиції в економіку України за напрямками, визначеними Кабінетом Міністрів України;

- наближення страхового законодавства до національних стандартів бухгалтерського обліку та звітності.

Після реєстрації страховиків у зв'язку з прийняттям Закону України "Про внесення змін до Закону України "Про страхування" в 2001 р. кількість страховиків на страховому ринку України зросла до 328 (на 31.12.2000 р. – 283).

Функціонування вітчизняного страхового ринку за шестирічний період (1996–2001р.) характеризується високою динамікою розвитку (табл. 1) [7, 12; 10].

Як видно з табл. 1, загальний обсяг страхових премій за усіма видами страхування зріс за 6 років майже в 10 разів. Це є позитивною тенденцією розвитку національного страхування, що свідчить

Таблиця 1

Показники розвитку страхування в Україні впродовж 1996–2001 рр.

№	Показники	1996	1997	1998	1999	2000	2001	97 / 96	98 / 97	99 / 98	00 / 99	01 / 00
1	Страхові премії, в т. ч.	317,8	408,4	789,2	1164,1	2137,8	3030,5	129%	193%	148%	184%	142%
	передано перестрахованню	55,4	63,1	238,5	451,2	952,1	1492,4	114%	378%	189%	211%	157%
2.	Частка премій, сплачена перестраховиками, %	17	15	30	39	45	49	*	*	*	*	*
3.	Страхові виплати	147,3	129,2	177,8	360,9	408,1	424,2	88%	138%	203%	113%	104%
4.	Сформовані страхові резерви на 31.12	92,7	159,8	447,7	537,0	944,9	1185,2	172%	280%	120%	176%	125%
5.	Обсяг сплачених статутних фондів на 31.12	64,2	118,7	150,6	327,9	505,6	1036,9	185%	127%	218%	154%	205%

про реальне збільшення обсягу ринку страхових послуг. Проте таке зростання величини страхових надходжень є вкрай нерівномірним (додаток А. 1).

Чинником, що визначає відповідну динаміку страхових премій, є добровільне майнове страхування (рис. 1).

Страхові надходження за добровільним страхування майна зросли в загальному обсязі страхових премій від 36,9% у 1996 р.

до 73,4% у 2001 р. Негативним аспектом розвитку страхового ринку впродовж 1996–2001 рр. було зниження частки особистого страхування (на 12%) та страхування життя (на 10,1%), які є надійним джерелом довгострокових інвестиційних ресурсів. Незначними за обсягом є страхові надходження зі страхування відповідальності, що становлять лише 4% в 1996 р. й зменшуються до 2,4% у 2001 р. в сукупній

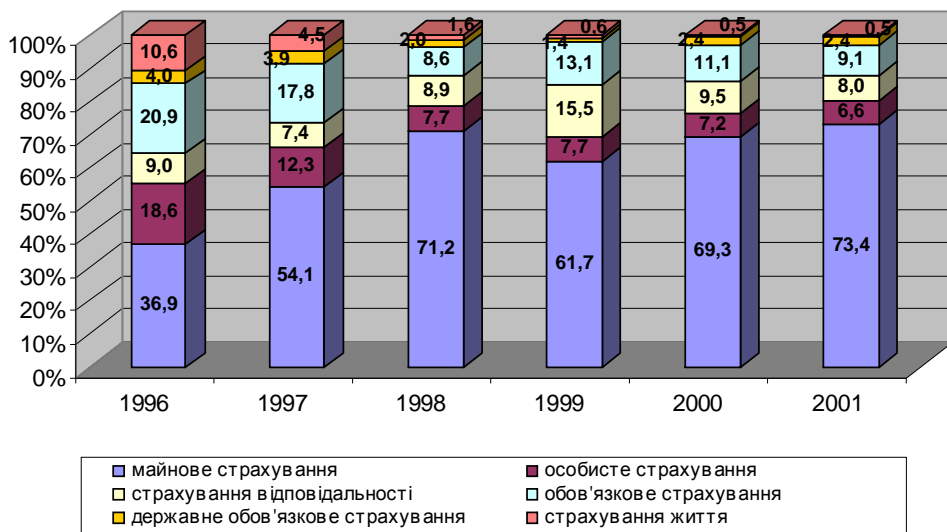

Рис. 1. Структура страхових премій страхових компаній України впродовж 1996–2001 рр.

величині страхових премій. Аналогічна тенденція простежується й за обов'язковим страхуванням, частка якого знизилася впродовж шести років на 11,8%. Таким чином, необхідно зазначити, що пріоритетним напрямком діяльності страхових компаній України є добровільне майнове страхування.

Як свідчать дані табл. 1, у 2001 р. страховиками виплачено 424,2 млн. грн. населенню та організаціям, що більш як у 2,8 рази перевищує страхові виплати, здійснені у 1996 р. Позитивним аспектом розвитку страхового ринку є те, що темпи зростання страхових премій продовжують випереджати темпи зростання страхових виплат. Це забезпечує збільшення прибутковості страхових компаній.

Величина сформованих страхових резервів у 2001 р. досягла 1185,1 млн. грн., і перевищила аналогічний показник у 1996 р. – в 12,8 рази (додаток А. 2). Таке зростання обсягів страхових резервів порівняно із зібраними платежами (в 10 разів) впродовж 1996–2001 рр. свідчить про підвищення можливостей страховиків щодо виконання своїх фінансових зобов'язань перед страхувальниками. Проте негативним аспектом є зниження темпів такого зростання страхових резервів.

Упродовж 1996–2001 рр. намітилася тенденція до збільшення обсягів і темпів зростання статутного фонду вітчизняних страховиків. Так, якщо в 1996 р. розмір статутного фонду становив 64,2 млн. грн. то в 2001 р. зріс до 1036,9 млн. грн. (в 1,6

разу) (додаток А. 3). Це свідчить про нарощування фінансової бази страхових компаній, що дає змогу приймати на страхування значні ризики.

Важливий елемент здійснення страхової діяльності й дієвий спосіб підтримки платоспроможності страховиків – використання системи перестраховування. За підсумками шести років (1996–2001 рр.) частка премій, сплачена перестраховиками, зросла від 17% до 49%. Тобто, практично половину ризиків страхові компанії перестраховують в інших страховиків, зокрема іноземних. Така тенденція свідчить про значний розвиток перестраховування, зумовлений недостатньою ємністю ринку страхових послуг для утримання великих ризиків на території України.

Кількість страхових компаній за станом на 31.12.2003 р. досягла 357 (на 31.12.2002 р. – 338). Важливо зазначити, що від 2002 р. страховий нагляд за діяльністю страховиків здійснює Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України.

У процесі аналізу показників, що характеризують стан та позиції вітчизняних страховиків за 2002–2003 рр., встановлено високу динаміку його розвитку (табл. 2) [1]:

- загальна валова сума страхових премій, отримана страховиками в 2003 р., становила 9135,3 млн. грн. Порівняно з 2001 р. обсяги цього показника зросли в 3 рази. Якщо за шість років (від 1996 р. до 2001 р.) величина страхових надходжень

Таблиця 2

Показники розвитку страхування в Україні впродовж 2002–2003 рр.

№	Показники	2002	2003	02/ 01	03/02
1	Страхові премії, у т. ч. передано в перестраховування	4442,1 2221,0	9135,3 5400,0	147% 149%	206% 243%
2.	Частка премій, сплачена перестраховиками, %	50	59,3	*	*
3.	Страхові виплати	543,1	860,6	128%	158%
4.	Сформовані страхові резерви на 31.12	1898,2	3775,0	160%	199%
5.	Обсяг сплачених статутних фондів на 31.12	1550,5	3523,9	150%	227%

збільшилася в 10 разів, то за вісім років (від 1996 р. до 2003 р.) – майже в 28 разів (рис. 2). Відповідно, частка страхових премій у ВВП за останніх три роки зросла у 2,3 рази (у 2003 р. становила 3,47%). Чинником, що зумовлює відповідну тенденцію, є майнове страхування в частині фінансових ризиків (за станом на 31.12.2003 р. цей вид страхових послуг займає 48,6% у загальному обсязі страхових надходжень);

- загальна сума страхових виплат, здійснених страховиками у 2003 р., становила 860,0 млн. грн. (див. рис. 2). Порівняно з 2001 р. вона зросла в 2 рази (на 70%). При цьому рівень страхових виплат знизився від 12,2% в 2002 р. до 9,4% в 2003 р. за рахунок державного обов'язкового страхування (на 10%) та страхування життя (на 4%). Це позитивна тенденція розвитку страхової діяльності, що забезпечує зростання рентабельності;

- величина страхових резервів, сформованих на 31.12.2003 р., досягла 3775 млн. грн., що в 3 рази (на 72%) перевищує аналогічний показник у 2001 р.;

- впродовж трьох років обсяг статутних капіталів страховиків України збільшився в 3 рази (на 22%), що забезпечує зростання їхньої платоспроможності та фінансової стійкості:

- у 2003 р. страховики (цеденти, перестраховальники) за договорами перестраховування ризиків сплатили 5,4 млрд. грн. (59,3% від валових страхових внесків). Цей показник за останніх три роки зріс на 0,3% (в 2,4 рази), що свідчить про низьку капіталізацію вітчизняних страховиків.

Аналіз тенденції розвитку страхового ринку України впродовж 1996–2003 рр. свідчить про наступне:

1. Реально зросли обсяги страхових операцій за всіма галузями й видами страхування,

відбулися структурні зміни на користь добровільного страхування.

2. Найбільшим попитом користується добровільне майнове страхування в частині страхування фінансових ризиків, яке займає найбільшу частку в страхових надходженнях.

3. Розподіл страховиків на тих, що займаються страхуванням життя, й тих, що займаються іншими видами страхування, призвів до помітного зменшення ринку страхування життя.

4. Незважаючи на значну капіталізацію страховиків, вони мають ще доволі низькі обсяги фінансового потенціалу на страховому ринку України. Відповідно, страхові компанії не повною мірою виступають гарантом захисту інтересів суб'єктів підприємницької діяльності та населення, а відтак – не в повному обсязі виконують функцію страхового захисту.

5. Зростають показники фінансової стійкості страховиків, намітилися тенденції до концентрації страхових капіталів, формування фінансових груп за участю страхових компаній.

6. Формуються економічно обґрунтовані проекти щодо вдосконалення чинного страхового законодавства та створення адекватних основ законодавчого регулювання розвитку страхової діяльності.

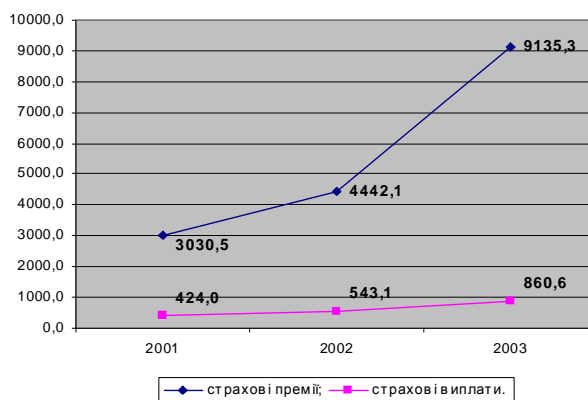

Рис. 2. Динаміка страхових премій та страхових виплат страховиків України впродовж 2001–2003 рр.

Становлення вітчизняного страхового ринку відбувалося в умовах глибокої соціальної кризи й анархії в законодавстві, зумовлених 70-річною монополією Держстраху. Така ситуація не могла позитивно позначитися на ринку страхових послуг в Україні, формування якого, відповідно, супроводжувалося всілякими катаклізмами. Окрім проблеми недостатньо розробленої законодавчої бази страхування, слабкорозвинутий вітчизняний страховий ринок піддається зовнішнім кон'юнктурним змінам.

Особливої ваги набувають проблеми в податковому законодавстві:

- 25-відсоткове оподаткування інвестиційної діяльності без урахування валових витрат, віднесених на страхову діяльність;
- формування двох систем обліку фінансової звітності: бухгалтерського та податкового;
- оподаткування валових внесків, що передаються в перестраховання за кордон.

Таким чином, невід'ємною умовою становлення дієвого страхового ринку в Україні є вдосконалення податкової політики, спрямованої на радикальне реформування системи, бази та норми оподаткування. Система оподаткування повинна відповідати реаліям української економіки. Відповідно, виникає необхідність в ефективному регламентуванні страхової діяльності. Проте Комітет у справах нагляду за страховою діяльністю не зміг забезпечити належний рівень державного регулювання діяльності страховиків. Суттєвими перешкодами цьому були: відсутність досвідчених і кваліфікованих фахівців зі спеціальною страховою освітою; низьке технічне забезпечення; відсутність гнучкої системи штрафних санкцій у разі порушення страхового законодавства.

Важлива проблема на вітчизняному ринку страхових послуг нині – відсутність висококваліфікованого кадрового забез-

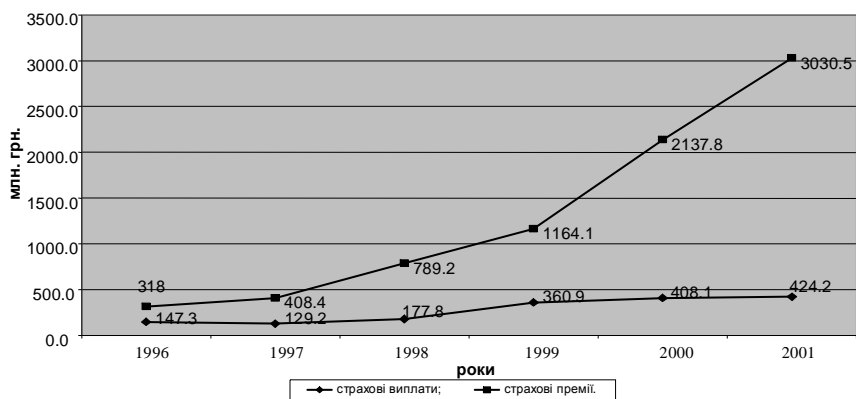
печення в страхових компаніях. Це пояснюється малою кількістю фахівців з вищою освітою зі страхування. Більшість страховиків в Україні обмежують свою діяльність щодо організації окремих служб з маркетингу та менеджменту, покладаючи виконання цих функцій на працівників, що вже працюють на конкретній посаді.

Низький рівень інформаційного забезпечення, відсутність достовірної інформації з широкого кола питань унеможливорює повноцінне функціонування ринку страхових послуг. Через відсутність інформації виникають конфлікти фінансового та правового характеру з клієнтами та контрольними органами. Для вирішення цієї проблеми потрібно створити єдину інформаційну мережу, з якої користувачі могли б отримати необхідну страхову інформацію. Однією з основних тенденцій на страховому ринку на 1 січня 2001 р. було значне зростання представництва страхового сектору в світовій мережі Інтернет та використання сучасних Інтернет-технологій [10, 4]. Це розширило інформаційне поле щодо страхової діяльності не тільки в країнах СНД, а й в усьому світі.

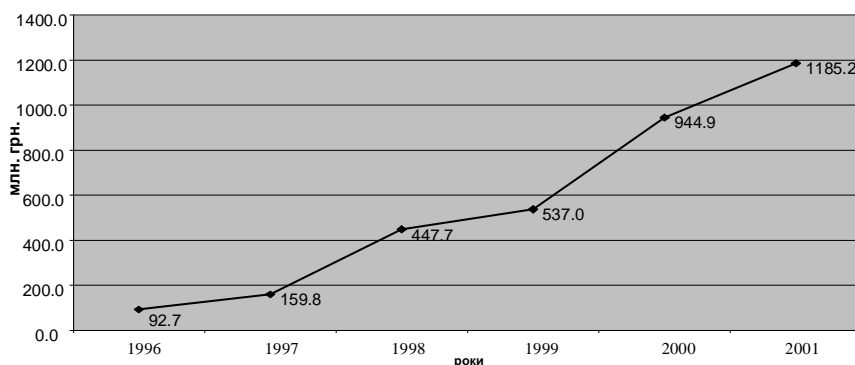
Характерною проблемою страхового ринку України є низький попит на страхові послуги, що характеризується низькою платоспроможністю населення і підприємств. Це, в свою чергу, не забезпечує належного розвитку страхової індустрії. Характерні недоліки вітчизняного ринку страхових послуг не дають змоги повноцінно конкурувати із західними страховиками.

Таким чином, наведений перелік проблем, що свідчить про низьку ефективність страхового ринку в Україні, потребує їх негайного вирішення. Успішний розвиток ринку страхових послуг залежить від обґрунтовано побудованої стратегії діяльності кожного страховика як суб'єкта ринку. Лише повноцінний та високорозвинутий ринок страхування здатний прискорити ринкову трансформацію національної економіки.

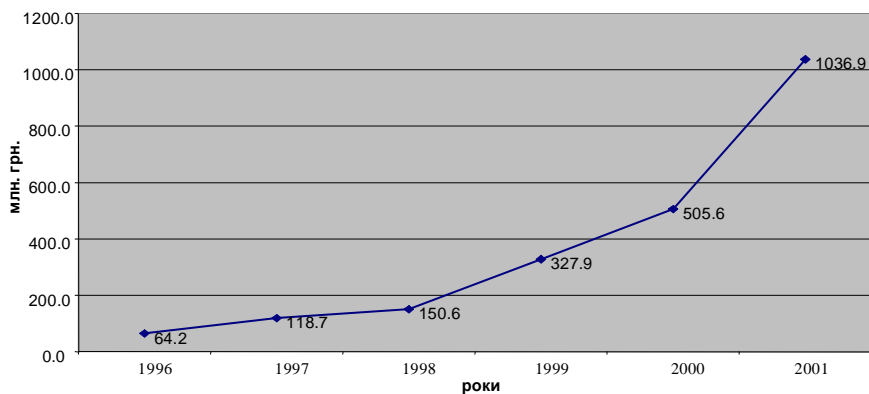
Динаміка надходжень страхових премій і страхових виплат страховиків України за 1996–2001 рр.

Розмір страхових резервів страховиків України за 1996–2001 рр.

Величина статутних фондів страхових компаній України впродовж 1996–2001 рр.

Література

1. Виплачувати відшкодування почали більше, але... // *Україна-business*. – 2004. – Квітень.
2. Гвозденко А. А. *Основы страхования: Учебник*. – М.: Финансы и статистика, 1999.
3. Декрет Кабінету Міністрів України “Про страхування” // *Україна-business*. – 1993. – № 47–49.
4. Європейський досвід страхової діяльності і вдосконалення кадрового забезпечення: Професійні дискусії педагогів і практиків Сходу і Заходу. Матеріали міжнародної конференції від 17–18 жовтня 1996 р. – К.: КЕДУ, 1996.
5. Закон України “Про страхування” від 07.03.1996 р. № 85/96 ВР // *Урядовий кур’єр*. – 1996. – Квітень.
6. Закон України “Про внесення змін до Закону України “Про страхування” від 4.10.2001 р. // *Україна-business*. – 2001. – Жовтень.
7. Залетов О., Бордюк Т., Пікотова О. Показники діяльності страхових компаній та страхових брокерів за 2001 рік // *Страхова справа*. – 2002. № 1 (15). – Січень–березень.
8. Історія розвитку страхового ринку України // *Голос України*. – 1996. – № 186–187.
9. Новые СТРАХИ // *Деловая неделя*. – 1998. – № 1–2.
10. Огляд страхового ринку України // Додаток до “Галицьких контрактів”. – 2001. – № 36.
11. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження програми розвитку страхового ринку України на 2001–2004 рр.” // *Україна-business*. – 2001 р. – № 6 (507). – 13–20 лют. – с. 5–7.
12. Постанова Кабінету Міністрів України “Про створення Національної акціонерної страхової компанії Оранта” від 07.09.1993 р.
13. Программа развития страхового рынка появится до 01.07.1998 года // *Финансовая консультация*. – 1998. – № 8.
14. Фінансові послуги в Україні: Енциклопедичний довідник // І.О. Мітюков та ін. Т.4. – К.: Укрбланковидав. – 2001.
15. Якуненко К. Були здобутки і радощі, невдачі і розчарування // *Україна-business*. – №6. – 1996.